

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Розік Марії Василівни
«Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на
парламентських виборах 1998–2019 рр.»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Актуальність теми дослідження. Вивчення електоральних процесів – один з пріоритетних і популярних дослідницьких напрямів політології, оскільки періодичність виборів, динамічність виборчого процесу постійно насичують електоральну науку новими емпіричними даними і, відповідно, пожвавлюють дослідницький інтерес. Вивчення електоральних процесів є вкрай важливим для перехідних суспільств, оскільки здатне надати інформацію як про актуальний стан політичної трансформації, так і окреслити перспективи подальшого політичного розвитку. Перманентна новелізація законів про вибори в Україні зумовлює необхідність критичного аналізу дієвості їхніх положень, що є актуальним як у теоретичному, так і в практичному політичному контексті. Безумовно, що електоральні дослідження викликають інтерес й у політико-технологічній площині, оскільки існує постійний запит від зацікавлених суб'єктів виборчого процесу щодо інформації про особливості електоральної поведінки, засоби мобілізації виборців і можливості прогнозування розвитку електорального ринку.

Саме з цих причин важливим є вивчення проблеми детермінації електоральної участі громадян України, а відтак потребують доповнення та уточнення знання про інституційну інфраструктуру та процедури реалізації волі виборців, еволюцію мобілізаційних технологій та інноваційних форм участі громадян у парламентських електоральних процесах. Вище наведені положення, на нашу думку, дозволяють зробити висновок про актуальність теми дисертаційної роботи М.В. Розік.

Вагомість дослідження підтверджена й тим, що воно виконувалося в рамках двох науково-дослідних робіт Волинського національного університету імені Лесі Українки: «Інституційні зміни процесу демократичної трансформації в Україні: Волинь» й «Інформаційна підтримка транскордонного співробітництва України» (номери державної реєстрації – 0119U001842; 0113U002221).

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності й новизни. Необхідність розв'язання актуальних проблем, покладених в основу дисертаційного дослідження, логічно зумовило його мету, формулювання об'єкта і предмета, залучення комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Визначена мета дослідження деталізована в обширному спектрі завдань, реалізуючи які, авторка сформулювала низку теоретичних положень і висновків, вартих наукової новизни (с. 19–21).

У теоретичному аспекті на особливу увагу заслуговують положення наукової новизни щодо визначення мобілізаційних чинників електоральної участі, їх класифікації та еволюції на парламентських виборах в Україні. Відтак дисертантка запропонувала три типи мобілізаційних чинників електоральної участі: нормативно-правові; мобілізаційні чинники, що є наслідком застосування виборчих технологій; ситуативні чинники, спричинені складною суспільно-політичною/економічною ситуацією в країні.

Вагомим здобутком дисертантки є узагальнення досвіду використання мобілізаційного потенціалу інноваційних форм і практик участі громадян України у парламентських електоральних процесах, зокрема практик політичного акціонізму. До важливих наукових результатів слід віднести систематизацію законодавчих і правових норм із регулювання парламентських виборів, що мають вплив на мобілізацію до електоральної участі, та окреслення шляхів вдосконалення нормативно-правової бази щодо участі громадян у виборах до Верховної Ради України. Цікавим є і розуміння ролі інститутів громадянського суспільства у збагаченні форм та посиленні впливу

на електоральну поведінку, з огляду на те, що більшість українців не належать до жодної громадської організації. Положення наукової новизни достатньо обґрунтовані та розкривають базову концепцію дослідження.

Структура дисертаційної роботи є чіткою, відображає хід послідовного виконання завдань дослідження і взаємозв'язок його окремих елементів.

У першому розділі авторка детально аналізує основні концептуальні моделі та методологічні підходи до вивчення чинників поведінки виборців. Зокрема, цілком обґрунтованою є увага до соціологічного, соціально-психологічного, раціонально-інструментального підходів, методології «лійки причинності», які становлять концептуальний фундамент електоральних досліджень. Підкреслюючи теоретичну цінність підходів, розроблених західними вченими, дисертантка робить зважене методологічне застереження, що чинники активізації українських виборців відрізняються від чинників мобілізації електорату в демократично розвинених державах, де їх набір визначений і досить стабільний (с. 40). Узагальнення теоретико-методологічних підходів дозволило М. В. Розік зосередитися інструментально на двох ключових рівнях аналізу детермінації електоральної участі – інституційному та соціокультурному, а також класифікувати мобілізаційні чинники на нормативно-правові, ситуативні та політико-технологічні.

Для різнопланового вивчення електоральної участі залучено широкий спектр концептуальних підходів вітчизняних і закордонних науковців, що забезпечило плюралізм поглядів на досліджувану проблематику. Констатуючи глибоке концептуальне осмислення теоретичних і практичних проблем електоральної участі, авторка привертає увагу до питань, що не мають достатнього висвітлення в науковій літературі, а саме: співвідношення інституційних і політико-культурних чинників електоральної участі, застосування виборчих технологій для мобілізації електорату на парламентських виборах в Україні, визначення електоральної участі з позицій демократичної трансформації виборчої системи та її адаптації до міжнародних стандартів. Джерельна база рецензованої роботи є достатньою для

багатоаспектного дослідження проблеми, а визначені теоретико-методологічні засади дали змогу сформуванню коректний науковий інструментарій для вивчення чинників електоральної участі.

Другий розділ містить якісний аналіз нормативно-правової бази виборів до Верховної Ради України та інституційних форм електоральної участі громадян. Дисертантка послідовно простежує еволюцію законодавства про вибори народних депутатів України впродовж 1998–2019 рр., підкреслюючи, що правова база електорального процесу формувалася під впливом двох суперечливих векторів суспільного розвитку – демократичного і посттоталітарного. Констатуючи нестабільність виборчого законодавства, М. В. Розік аргументовано доводить, що саме чинник політичної кон'юнктури став причиною змін виборчої системи майже під кожні вибори (с. 98).

Системно підходить авторка до аналізу інститутів і механізмів, які забезпечують електоральну участь в Україні, зокрема інституту виборів, партій, громадських об'єднань. Проведений аналіз дозволив дисертантці зробити слушний висновок про те, що сукупно інститути дають змогу забезпечити належний рівень залучення громадян до політики, але недоліки політичного режиму мінімізують ефективність передбачених законодавством електоральних процедур і форм участі. В підсумку авторка критично резюмує, що «проведення парламентських виборів в Україні, наявні виборчі системи продемонстрували неефективність у забезпеченні демократичних стандартів виборів і, як наслідок, втрату довіри до інститутів участі» (с. 125). При цьому, зважено зазначає, що ситуація дещо змінилася після Революції Гідності у зв'язку з активізацією структур громадянського суспільства та поширенням нових форм політичної участі. В даному контексті М. В. Розік намагається витримати баланс між критичністю та коректністю наукових позицій.

У третьому розділі дисертантка ретельно відстежує динаміку та особливості використання мобілізаційних технологій на парламентських виборах в Україні у період 1998–2019 рр. Практику організації та проведення парламентських виборчих кампаній проаналізовано за наступними

ключовими маркерами: політико-інституційні умови, технології політичного маркетингу, виборча інженерія і «брудні» маніпулятивні технології. Причому очевидний акцент авторка робить саме на маніпулятивних виборчих технологіях, менше приділяючи уваги «чистим» технологіям маркетингового типу як чинникам електоральної участі. Певно, це пов'язано з мобілізаційною ефективністю інструментів політичного маніпулювання в умовах незрілої української електоральної культури та розмитості законодавчих норм, що уможлиблюють розвиток деструктивних технологій.

Особливу увагу привертає комплексний підхід до аналізу інтернет-комунікацій і нових форм політичної активності, які мають вплив на електоральну участь: астротерфінг, проведення флешмобів, подання е-петицій, віртуальне голосування, поширення демотиваторів і медіавірусів. Дисертантка робить обґрунтований висновок про те, що попри поширення і доступність інтернет-технологій, нові форми участі не призвели до зростання електоральної активності громадян України.

Підсумовуючи аналіз викладу матеріалу в основній частині, слід зазначити, що зміст розділів відзначається науковою конкретикою. В розділах авторка наводить багатий статистичний, соціологічний та інший емпіричний матеріал. Результати проведеного дослідження переконливо підсумовано у висновках до розділів і загальних висновках, які засвідчують цілісність і логічну завершеність роботи та відповідають поставленим завданням.

Наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження. Наукова та практична затребуваність результатів дисертаційної роботи М. В. Розік підтверджується можливістю їх використання для подальшого дослідження проблеми електоральної участі громадян в умовах демократичної трансформації. Фактичний матеріал і теоретичні положення дослідження будуть корисними при підготовці лекційних курсів, навчальних програм із соціально-політичних дисциплін. Висновки та положення, які сформульовані в дисертації, можуть бути використані зацікавленими суб'єктами політичних відносин і публічного управління для підготовки та

проведення виборів різного рівня, розуміння чинників впливу на поведінку виборців, прогнозування динаміки електоральних процесів в Україні.

Повнота викладу наукових положень і висновків дисертації в опублікованих працях. Зіставлення основних положень дисертаційної роботи та змісту статей, опублікованих у фахових виданнях, свідчить, що результати дослідження знайшли достатньо повне віддзеркалення у наукових публікаціях. За темою дослідження дисертанткою одноосібно підготовлено 5 публікацій у фахових наукових виданнях з політичних наук. Заслуговує на увагу рівень апробації результатів дослідження. Положення дисертаційної роботи авторка представила у доповідях і виступах на 17 наукових конференціях, вісім із яких – міжнародні, дев'ять – вітчизняні.

За своїм змістом дисертація М. В. Розік відповідає паспорту обраної спеціальності (23.00.02 – політичні інститути та процеси), автореферат повною мірою відображає зміст дисертації, розкриває її структуру та основні наукові положення, що захищаються. Оформлення дисертації й автореферату здійснено з дотриманням відповідних вимог до такого виду робіт.

Зауваження до змісту наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Позитивно оцінюючи рецензовану дисертаційну роботу, вважаємо за необхідне висловити такі зауваження та побажання:

1. Перше зауваження стосується окремих теоретико-методологічних аспектів дослідження. В контексті вивчення детермінації електоральної участі громадян України ключове значення в дисертації відводиться виборчим технологіям, однак бракує їх концептуального аналізу, обґрунтування з позицій теорії та практики політичного маркетингу. Також у першому розділі варто було б приділити увагу методології дослідження демократичних трансформацій та їхнього впливу на електоральну участь громадян, оскільки і в формулюванні об'єкту дослідження, і в назві підрозділів 1.1. та 1.2, і в ключових положеннях дисертації авторка апелює до «демократичної трансформації», «переходу до демократії».

2. В огляді наукової літератури та списку використаних джерел не відображено ряд дисертацій, монографій українських дослідників, які спеціалізуються на електоральних дослідженнях, і зокрема на вивченні детермінації поведінки виборців (Ю. Остапець, С. Білоусов, О. Вишняк, Б. Ідрісов, О. Городецька). Попри те, що дисертаційна робота виконувалася за політологічною спеціальністю, варто було б звернути більше уваги на дослідження електоральної участі з позицій соціологічної науки (електоральної соціології), які охоплюють важливі аспекти обраної проблематики.

3. Оскільки Україна за три десятиліття самостійного державного розвитку набула унікальний досвід використання всіх основних типів виборчих систем, на наш погляд, варто було б розкрити специфіку їхнього практичного впливу на детермінацію електоральної поведінки, узагальнити результати електоральної участі/активності громадян за різних виборчих моделей. Тоді як авторка обмежилася політико-правовим аналізом розвитку виборчої системи України в розрізі інституційних форм і процедур участі громадян в електоральних процесах. Також у даному контексті додаткового обґрунтування потребує обрання дисертанткою нижньої хронологічної межі дослідження (тобто від парламентських виборів 1998 р.), що не передбачило аналізу досвіду функціонування мажоритарної системи абсолютної більшості.

4. У теоретико-методологічному аспекті дисертантка обґрунтувала важливість двох ключових рівнів у дослідженні мобілізації як чинника активізації електоральної участі – інституційного та соціокультурного. В даному контексті хотілося б деталізувати позиції та висновки авторки щодо електоральної культури українців, зокрема і в контексті тверджень про її несформованість (с. 199).

Водночас слід зазначити, що висловлені зауваження та побажання не применшують наукового значення дисертаційної роботи М. В. Розік, мають здебільшого рекомендаційний характер і не впливають на загальний позитивний висновок.

Усе вище викладене дозволяє зробити висновок про те, що представлена дисертація є самостійним і завершеним дослідженням, результати якого мають наукову новизну, теоретичну та практичну значущість. Отже, дисертація Розік Марії Василівни «Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр.» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами), а відтак її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
і державного управління
факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

А.Ю. Ключкович

Підпис доцента Ключковича А.Ю. підтверджую.

Вчений секретар

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

О.О. Мельник